

LBRIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DEWEY, JOHN

**Cum gândesc oamenii: Înțelegerea minții și creșterea eficienței
în procesul de învățare** / John Dewey. trad. din lb. engleză: Ovidiu

Morar. - București: Herald, 2022

ISBN 978-973-111-978-6

I. Morar, Ovidiu (trad.)

159.9

JOHN DEWEY

Cum gândesc oamenii

**Înțelegerea minții și creșterea eficienței
în procesul de învățare**

Traducere din limba engleză de
OVIDIU MORAR

How We Think

© D.C. Heath & Co., Publishers, 1910

**EDITURA  HERALD
București**

Redactor:

Luisa Neag

Corector:

Cristian Pașcalău

Viziune grafică și DTP:

Ela Stoica

Pentru noutăți și comenzi:

www.edituraherald.ro

office@edituraherald.ro

Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61

Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60

Mob: 0744.888.388, 0771.664.320

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv fotocopiare, înregistrare sau prin orice sistem de stocare a informației, fără permisiunea editorului. Ediție în limba română publicată de Editura Herald.

CUPRINS

Prefață la noua ediție	9
Prefață la prima ediție	11

PARTEA ÎNTÂI

PROBLEMA EDUCĂRII GÂNDIRII

I. CE ESTE GÂNDIREA ?	15
I. Diferitele sensuri ale gândirii	15
II. Factorul central al gândirii	21
III. Fazele gândirii reflexive	24
IV. Rezumat	27
II. DE CE GÂNDIREA REFLEXIVĂ TREBUIE SĂ FIE UN SCOP EDUCAȚIONAL	29
I. Valorile gândirii	29
II. Tendințe ce necesită reglementări permanente	35
III. CALITĂȚI ÎNNĂSCUTE ÎN EDUCAREA GÂNDIRII	47
I. Curiozitatea	48
II. Sugestia	52
III. Regularitatea	59
IV. Câteva concluzii despre educație	64
IV. CONDIȚIILE ȘCOLII ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	67
I. Introducere: metode și condiții	67
II. Influența deprinderilor altora	70
III. Influența naturii studiilor	73
IV. Influența scopurilor și idealurilor curente	76

PARTEA A DOUA

CONSIDERAȚII LOGICE

V. PROCESUL ȘI REZULTATUL ACTIVITĂȚII REFLEXIVE. PROCESUL PSIHOLOGIC ȘI FORMA LOGICĂ	83
I. Gândirea ca eveniment formal și real	83

II. Educația în relație cu forma	90
III. Disciplina și libertatea	97
VI. EXEMPLE DE INFERENȚĂ ȘI TESTARE	103
I. Ilustrări ale activității reflexive	103
II. Inferența necunoscutului	106
III. Gândirea avansează de la o situație echivocă la una clară	110
VII. ANALIZA GÂNDIRII REFLEXIVE	113
I. Faptele și ideile	113
II. Funcțiile esențiale ale activității reflexive	117
VIII. LOCUL JUDECĂȚII ÎN ACTIVITATEA REFLEXIVĂ	129
I. Cei trei factori ai judecății	129
II. Analiza și sinteza: cele două funcții ale judecății	136
IX. ÎNȚELEGEREA: IDEILE ȘI SENSURILE	143
I. Ideile ca sugestii și conjecturi	143
II. Lucrurile și sensurile	147
III. Procesul prin care lucrurile capătă sens	151
X. ÎNȚELEGEREA: CONCEPT ȘI DEFINIȚIE	159
I. Natura conceptelor	159
II. Cum apar conceptele	165
III. Definiția și organizarea sensurilor	169
XI. METODA SISTEMATICĂ: CONTROLUL DATELOR ȘI AL DOVEZILOR	175
I. Metoda ca verificare deliberată a faptelor și a ideilor	175
II. Importanța metodei în analiza datelor	178
XII. METODA SISTEMATICĂ: CONTROLUL RAȚIONAMEN TELOR ȘI AL CONCEPTELOR	189
I. Valoarea conceptelor științifice	189
II. Aplicații importante în educație: inadecvări caracteristice	192
XIII. GÂNDIREA EMPIRICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ	199
I. Ce se înțelege prin empiric	199
II. Metoda științifică	204

PARTEA A TREIA
EDUCAREA GÂNDIRII

XIV. ACTIVITATEA ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	215
I. Stadiul timpuriu de activitate	215
II. Jocul, munca și alte forme de activitate înrudite	219
III. Ocupații constructive	225
XV. DE LA CONCRET LA ABSTRACT	229
I. Ce e concretul?	229
II. Ce este abstractul?	235
XVI. LIMBAJUL ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	239
I. Limba ca instrument al gândirii	239
II. Abuzul de metode lingvistice în educație	244
III. Utilizarea limbajului în implicațiile sale educaționale	247
XVII. OBSERVAȚIA ȘI INFORMAȚIA ÎN EDUCAREA MINTII	255
I. Natura și valoarea observației	255
II. Metode și materiale de observație în școală	260
III. Comunicarea informației	264
XVIII. REPRODUCEREA INFORMAȚIEI ȘI EDUCAREA GÂNDIRII	267
I. Ideile false despre reproducerea informației	267
II. Funcțiile reproducerii informației	269
III. Dirijarea reproducerii informației	275
IV. Funcția profesorului	280
V. Aprecierea	283
XIX. CÂTEVA CONCLUZII GENERALE	286
I. Inconștientul și conștientul	286
II. Procesul și produsul	290
III. Apropiatul și îndepărtatul	294
INDEX	299

îndatorarea mea față de inteligența și simpatia acelor care au cooperat ca profesori și supraveghetori la conducerea acelei școli, în special față de D-na Ella Flagg Young, pe atunci colegă la Universitate, iar acum inspector al Școlilor din Chicago.

JOHN DEWEY

PARTEA I



PROBLEMA EDUCĂRII
GÂNDIRII

CE ESTE GÂNDIREA?**I. DIFERITELE SENSURI ALE GÂNDIRII***Cel mai bun mod de a gândi*

Nimeni nu-i poate spune altei persoane cum *ar trebui* să gândească, nu mai mult decât cum ar trebui să respire sau cum să-i circule sângele. Însă diferitele moduri în care oamenii gândesc pot fi remarcate și descrise în caracteristicile lor generale. Unele dintre aceste moduri sunt mai bune decât altele; motivele pentru care sunt mai bune pot fi expuse. Persoana care înțelege care sunt cele mai bune moduri de a gândi și de ce sunt mai bune acestea poate, dacă vrea, să și le schimbe pe ale sale până când vor deveni mai eficiente, până când, se poate spune, vor îmbunătăți activitatea pe care o poate face gândirea și pe care celelalte operații mentale nu o pot face la fel de bine. Cel mai bun mod de a gândi care va fi discutat în această carte este numit gândire reflexivă: modul de a gândi ce constă în a întoarce un subiect pe toate părțile și a-i acorda o atenție serioasă și susținută. Însă, înainte de a ne ocupa de această temă principală, va trebui mai întâi să notăm pe scurt alte câteva procese mentale cărora li se dă uneori denumirea de *gândire*.

„Fluxul conștiinței”

Atâta vreme cât suntem treji, și uneori în timp ce dormim, spunem că ceva se petrece în mintea noastră. Când dormim,

numim acest tip de secvență „vis”. Avem de asemenea visări de zi, reverii, planuri imaginare¹ și fluxuri mentale chiar mai inutile și mai haotice. Acestui șir necontrolat de idei care ne trec prin cap i se dă uneori numele de „gândire”. Este automat și neregulat. Nu un singur copil a încercat să vadă dacă se poate „opri să mai gândească” – adică dacă poate opri această defilare de stări prin mintea sa – însă în zadar. O parte a vieții noastre conștiente, mai mare decât ar fi dispuși să admită cei mai mulți dintre noi, e petrecută cu acest joc ușuratic cu imagini mentale, amintiri întâmplătoare, speranțe plăcute, dar neîntemeiate, impresii schimbătoare și pe jumătate dezvoltate. Așa se face că cel ce-ți oferă „un ban pentru gândurile tale” nu se așteaptă să facă o mare afacere dacă îi iei oferta în serios; el va afla doar ce se întâmplă să-ți „treacă prin minte”, iar ceea ce-ți „trece” într-un atare mod rareori lasă în urmă ceva ce merită luat în considerare.

Gândirea reflexivă e un șir

În acest sens, proștii și neghiobii *gândesc*. Se cunoaște povestea unui om renumit pentru slaba sa inteligență, care, vrând să fie ales consilier local în orașul lui din New England, s-a adresat unui grup de vecini în acest mod: „Am auzit că voi nu credeți despre mine că aș ști destule ca să dețin această funcție. Vă rog să mă credeți că mă gândesc la ceva în cea mai mare parte a timpului.” Ei bine, gândirea reflexivă e la fel ca această curgere întâmplătoare de lucruri prin minte, prin aceea că și ea constă dintr-o succesiune de lucruri gândite, însă în același timp diferă prin faptul că simpla apariție întâmplătoare a oricărui „ceva sau altceva” într-o secvență neregulată nu e suficientă. Reflecția implică nu doar o secvență de idei, ci o *con*-secvență – o ordine consecutivă, astfel încât fiecare idee o

determină pe următoarea ca pe propria-i consecință, în vreme ce fiecare consecință, la rândul ei, se sprijină pe sau se referă la predecesoarele sale. Părțile succesive ale gândirii reflexive se nasc unele din altele și se susțin unele pe altele; ele nu vin și se duc într-un talmeș-balmeș. Fiecare fază e un pas de la ceva la altceva – tehnic vorbind, e un *termen* al gândirii. Fiecare termen lasă un depozit ce va fi utilizat în termenul următor. Fluxul sau curentul devine un șir sau un lanț. În orice gândire reflexivă există unități distincte care sunt legate între ele astfel încât există o mișcare susținută către un țel comun.

Gândirea e limitată de obicei la lucruri care nu sunt percepute direct

Cel de al doilea sens al gândirii se limitează la lucruri care nu sunt simțite sau direct percepute, la lucruri ce *nu sunt* văzute, auzite, pipăite, mirosite ori gustate. Îl întrebăm pe cel ce relatează o poveste dacă a văzut un anumit eveniment petrecându-se, iar răspunsul său probabil va fi: „Nu, doar m-am gândit la el.” O notă de invenție, diferită de redarea fidelă a faptelor observate, e prezentă. Cele mai importante din această categorie sunt succesiunile de evenimente și episoade imaginare care au o anumită coerență, se leagă unele de altele într-un șir continuu, situându-se astfel între zborurile caleidoscopice ale fanteziei și considerațiile utilizate în mod deliberat pentru a stabili o concluzie. Poveștile imaginare vehiculate de copii au toate gradele congruenței interne; unele sunt dezarticulate, altele sunt logice. Atunci când sunt legate, ele simulează gândirea reflexivă; într-adevăr, ele apar de obicei în mințile cu capacitate logică. Aceste întreprinderi imaginative precedă adesea gândirea de un tip mai legat și îi pregătesc terenul. În acest sens, un gând sau o idee reprezintă o imagine mentală a unui lucru care nu e de fapt prezent, iar gândirea este succesiunea unor astfel de imagini.

¹ „Castles built in the air” (engl., în orig.) – a crea visuri, speranțe sau planuri care sunt imposibile, nerealiste sau care au șanse foarte mici de a reuși. (N. red.)

Gândirea reflexivă țintește spre o concluzie

Prin contrast, gândirea reflexivă are un scop mai presus de amuzamentul oferit de șirul de invenții și imagini mentale agreabile. Șirul trebuie să conducă undeva; trebuie să tindă spre o concluzie care să poată fi exprimată în afara cursului imaginilor. Povestea unui uriaș poate satisface numai datorită poveștii înseși; o concluzie reflexivă că un uriaș a trăit într-un anumit timp și într-un anumit loc de pe pământ ar trebui să aibă o justificare în afara lanțului ideilor pentru a fi o concluzie valabilă ori sigură. Acest element contrastant e cel mai bine redat prin expresia comună: „Mai gândește-te la asta.”¹ Fraza sugerează o incurcătură ce trebuie descurcată,² ceva obscur ce trebuie clarificat prin utilizarea gândirii. Există un țel care trebuie atins, iar acest scop trasează o sarcină ce controlează șirul ideilor.

Gândirea e practic sinonimă cu credința

Un al treilea sens al gândirii e practic sinonim cu *credința*. „Mă gândesc că mâine va fi mai frig”³ sau „Mă gândesc că Ungaria e mai mare decât Iugoslavia”⁴ este echivalent cu: „Cred asta și asta.”⁵ Când spunem: „Oamenii gândeau că pământul e plat”, ne referim evident la o credință care era împărtășită de strămoșii noștri. Acest sens al gândirii e mai îngust decât cele

¹ În original: „Think it out.” (Reflectează, examinează.) Autorul accentuează ideea că gândirea reflexivă e prin excelență o gândire „din afară” (*out* = afară; engl.). (N. tr.)

² În original: „straightened out” - din nou o expresie (*phrasal verb*; engl.) ce conține termenul „out”. (N. tr.)

³ În original: „I think it is going to be colder tomorrow.” Verbul „a gândi” (*to think*; engl.) este utilizat aici cu sensul de „a crede” (*to believe*; engl.), așadar traducerea echivalentă ar fi: „Cred că mâine va fi mai frig.” (N. tr.)

⁴ În original: „I think Hungary is larger than Jugo-Slavia.” (idem.) (N. tr.)

⁵ În original: „I believe so-and-so.” (N. tr.)

menționate anterior. O credință se referă la ceva de dincolo de ea, prin care e testată valoarea ei; ea face o aserțiune despre un anumit fapt, un anumit principiu sau o anumită lege. Înseamnă că un fapt sau un principiu dat este acceptat sau respins, că există ceva oportun de afirmat sau măcar de încuviințat. Aproape că nu mai este necesar să punem accent pe importanța credinței. Ea acoperă toate lucrurile despre care nu avem o cunoaștere precisă și asupra cărora avem totuși suficientă încredere pentru a acționa; și, de asemenea, lucrurile pe care acum le acceptăm ca fiind cu certitudine adevărate – vasăzică drept cunoaștere –, însă care ar putea fi totuși puse la îndoială în viitor, la fel cum ceea ce trecea drept cunoaștere în trecut a căzut acum în depozitul uitat al simplei opinii sau al erorii.

Nu există nimic în simplul fapt al identificării gândirii cu credința care să arate dacă gândirea este bine întemeiată sau nu. Doi oameni diferiți spun: „Cred că pământul e rotund.” Un om, dacă e provocat, ar putea oferi puține argumente sau chiar niciunul pentru că gândește așa cum gândește. Este o idee pe care a preluat-o de la alții și pe care o acceptă pentru că e general acceptată, nu pentru că el însuși ar fi examinat problema și mintea lui ar fi participat activ la atingerea și formarea acelei credințe.

Astfel de „gânduri” se dezvoltă inconștient. Sunt preluate – nu știm cum. Din surse obscure și pe căi necunoscute se insinuează în minte și devin în mod inconștient o parte din bagajul nostru mental. Tradiția, educația, imitația – care depind într-un anume fel de autoritate, ori se referă la avantajul nostru, ori implică o pasiune puternică – sunt responsabile pentru ele. Astfel de gânduri sunt prejudecăți, adică pre-judecăți¹, nu concluzii atinse în urma activității mentale personale, cum ar fi observația, colectarea și examinarea probelor. Chiar și atunci când acestea

¹ În original: „prejudgements”, termen pus în relație de sinonimie cu „prejudices” pentru a accentua sensul de idee preconceptută sau de judecată gata-primită. (N. tr.)

se întâmplă să fie corecte, corectitudinea lor e accidentală în ce privește persoana care le susține.

Gândirea reflexivă obligă la interogație

Astfel ajungem din nou, prin contrast, la modul particular de gândire pe care urmează să-l studiem în acest volum, *gândirea reflexivă*. Gândirea, în primele două sensuri menționate, poate fi dăunătoare minții pentru că distrage atenția de la lumea reală și pentru că ar putea fi o pierdere de vreme. Pe de altă parte, dacă sunt urmate cu chibzuință, aceste gânduri pot oferi o reală delectare și, de asemenea, pot fi o sursă de recreere necesară. Însă, în orice caz, ele nu pot emite pretenții de adevăr; nu se pot pretinde drept ceva ce mintea ar trebui să accepte, să susțină și să fie gata să acționeze pe baza lor. Pot implica un tip de angajament emoțional, însă nu un angajament intelectual și practic. Credințele, pe de altă parte, implică exact acest angajament și, prin urmare, reclamă mai devreme sau mai târziu investigația noastră pentru a afla pe ce anume se întemeiază ele. Dacă cineva se gândește la un nor ca la o cămilă sau ca la o balenă – în sensul de „a-și imagina” – nu trebuie să tragem concluzia că persoana care are această idee ar călări cămila sau ar extrage ulei din balenă. Însă, atunci când Columb „gândea” că pământul e rotund, în sensul că „credea că este astfel”, el și adepții lui se angajau prin aceasta într-o altă serie de credințe și acțiuni: despre rutele spre India, despre ce s-ar întâmpla dacă oamenii ar naviga departe spre vest, peste Atlantic etc., exact la fel cum gândul că pământul e plat i-a angajat pe cei ce l-au nutrit să creadă că navigarea în jurul acestuia este o imposibilitate și că el este limitat la regiunile din mica sa parte civilizată pe care europenii o cunoșteau deja etc.

Gândul anterior, credința că pământul e plat, avea un anume temei: se baza pe ceea ce oamenii puteau lesne percepe în limitele orizontului lor. Însă acest temei n-a fost cercetat mai departe,

n-a fost verificat având în vedere un alt temei; n-a mai fost căutat un alt temei. Până la urmă, credința se baza pe lene, inerție, obișnuință, absența curajului și a energiei investigației. Cea din urmă credință se bazează pe studiu minuțios și extensiv, pe lărgirea deliberată a zonei de observație, pe analiza concluziilor concepțiilor alternative pentru a vedea ce ar decurge dacă una sau alta ar fi adoptată drept credință. Spre deosebire de primul mod de gândire, exista un lanț ordonat de idei; spre deosebire de cel de al doilea, exista o țintă și o finalitate controlată; spre deosebire de cel de al treilea, exista o examinare, o investigație, o interogație personală.

Deoarece Columb n-a acceptat teoria tradițională curentă, deoarece a pus-o la îndoială și a cercetat-o, a ajuns la gândirea sa. Sceptic față de ceea ce, dintr-o îndelungată obișnuință, părea mai mult decât sigur și încrezător față de ceea ce părea imposibil, el a continuat să gândească până când a putut aduce dovezi atât în sprijinul încrederii, cât și al necredinței sale. Chiar dacă până la urmă concluziile lui s-ar fi dovedit greșite, credința lui ar fi fost de un cu totul alt tip decât cele cărora li se opunea, întrucât a fost adoptată printr-o altă metodă. *Examinarea atentă, continuă și riguroasă a oricărei credințe sau presupuse forme de cunoaștere în lumina temeiurilor care o susțin și a concluziilor către care ea tinde* constituie gândirea reflexivă. Oricare dintre primele trei moduri de gândire poate conduce la acest tip, însă, odată inițiat, el presupune un efort conștient și voluntar de a întemeia credința pe o bază fermă de argumente raționale.

II. FACTORUL CENTRAL AL GÂNDIRII

Sugestia a ceva ce n-a fost remarcat

Nu există totuși linii stricte de demarcație între diferitele operații schițate anterior. Problema dobândirii unor deprinderi corecte de reflecție ar fi mult mai ușoară dacă diferitele moduri

de gândire nu s-ar amesteca între ele pe nesimțite. Până acum am analizat mai mult exemplele extreme din fiecare tip pentru a avea o imagine clară a terenului din fața noastră. Să inversăm acum această operație: să analizăm un caz rudimentar de gândire, aflat între examinarea atentă a dovezilor și un simplu șir iresponsabil de fantezii. Un om se plimbă într-o zi călduroasă. Cerul era senin ultima dată când l-a privit, însă acum el constată, ocupat fiind cu alte lucruri, că aerul s-a răcit. Deduce că probabil va ploua; privind în sus, vede un nor negru acoperind soarele și apoi grăbește pasul. Oare ce anume poate fi numit gândire într-o astfel de situație? Nici actul mersului, nici constatarea răcirii vremii nu înseamnă gândire. A merge reprezintă o direcție de activitate, a privi și a constata reprezintă alte moduri de activitate. Probabilitatea că va ploua este totuși ceva *sugerat*. Plimbărețul *simte* răceala; mai întâi *se gândește* la nori, apoi se uită la ei și îi vede, apoi se gândește la ceva ce nu poate vedea: o furtună. Această *posibilitate sugerată* este ideea, gândul. Dacă e considerată drept o reală posibilitate ce se poate manifesta, atunci este tipul de gândire care are ca scop cunoașterea și care reclamă analiză reflexivă.

Până la un anumit punct, e cam aceeași situație ca atunci când cineva vede un nor care-i amintește de o figură omească. Gândirea, în ambele cazuri (al credinței și al imaginației), implică sesizarea sau perceperea unui fapt, urmată de ceva ce nu este observat, ci adus în minte, sugerat de lucrul văzut. Spunem că un lucru ne amintește de celălalt. Alăturarea lor însă, cu acest factor de acord în cele două cazuri de sugestie, este un factor de evident dezacord. Nu *credem* în fața sugerată de nor; nu luăm în considerare probabilitatea ca acesta să fie un fapt. Nu e gândire *reflexivă*. Pericolul ploii, dimpotrivă, ni se prezintă ca o posibilitate reală – un fapt de aceeași natură ca răcirea percepută. Altfel spus, noi nu vedem norul ca însemnând sau indicând un chip omenesc, ci doar ca sugerându-l, în vreme

ce luăm în considerare faptul că răcirea poate însemna ploaie. În primul caz, la vederea unui obiect, se întâmplă doar, ca să zicem așa, să ne gândim la altceva; în cel de al doilea, luăm în considerare *posibilitatea și natura legăturii dintre obiectul văzut și obiectul sugerat*. Lucrul văzut e privit oarecum ca *terenul sau baza credinței* în lucrul sugerat; el are calitatea *evidenței*.

Funcția de a semnifica

Funcția unui lucru de a semnifica sau indica un altul, determinându-ne astfel să analizăm cât de mult unul poate fi considerat garantul credinței în celălalt, reprezintă așadar factorul central în orice gândire reflexivă sau specific intelectuală. Evocând diferite situații în care pot fi aplicați termenii *a semnifica* și *a indica*, elevul va înțelege singur faptele reale desemnate. Sinonimele acestor termeni sunt: a arăta, a desemna, a prevesti, a pronostica, a reprezenta, a însemna, a implica¹. Mai spunem că un lucru anunță un altul, prevestește un altul, sau că e un simptom al lui, o explicație, sau (dacă legătura e foarte obscură) că oferă o pistă, o sugestie sau o aluzie. Reflecția nu este identică cu simplul fapt că un lucru indică, înseamnă un alt lucru. Ea apare atunci când începem să chestionăm valabilitatea sau valoarea oricărui indiciu particular; când încercăm să-i testăm importanța și să vedem ce garanție avem că datele existente ne conduc într-*adevăr* la ideea care e sugerată astfel încât să *justifice* acceptarea celui din urmă.

Reflecția presupune credința în dovezi

Reflecția implică astfel credința (sau necredința) în ceva nu prin propria-i valoare, ci prin altceva ce stă drept măr-

¹ *A implica* este utilizat mai ales atunci când un anumit principiu sau adevăr general determină credința într-un alt adevăr; ceilalți termeni se folosesc mai frecvent pentru a desemna cazurile când un anumit fapt sau eveniment ne conduce la credința într-un alt fapt sau principiu. (*N. a.*)